

Säkerhet och sårbarhet

*Rapport från seminarium
8 februari 2005*

Medverkande:

Ärkebiskop KG Hammar

Riksdagsledamot Håkan Juholt, ordförande försvarsberedningen

Generalsekreterare Anna Åkerlund, Kristna Fredsrörelsen

Sammanställd av:

Peter Brune

Lisa Minnhagen

Inledning

Den 8 februari 2005 genomförde Liv&Fred Institutet, Kristna Fredsrörelsen och Svenska Kyrkan ett seminarium med titeln "Säkerhet och sårbarhet". Seminariet hade karaktären av ett rundabordssamtal där de cirka 30 deltagarna diskuterade frågor om hur vi bygger ett tryggt och säkert samhälle och hur vi definierar begreppet *säkerhet*. Deltagarna kom från instanser eller organisationer som arbetar med dessa frågor (försvarsindustri, fredsrörelse, frivilligorganisationer, politiker och politiska tjänstemän, försvarshögskola m.fl.). Då arrangörernas önskan var mer en gemensam reflektion än debatt och polemik, valde man att poängtera att deltagarnas roll under seminariet inte var att representera sin organisation, detta för att underlätta ett mer avslappnat och förutsättningslöst samtal. Av samma anledning fanns ingen mediebevakning av seminariet.

Seminariet inleddes med tre föredrag där försvarsberedningens ordförande Håkan Juholt talade på temat "Tryggare kan ingen vara – om det säkra folkhemmet", Kristna Fredsrörelsens generalsekreterare Anna Åkerlund om "Säkrare kan ingen vara – en mänsklig säkerhet för alla" samt slutligen ärkebiskop KG Hammar om "Våga värna sårbarheten". Samtalet leddes av Kjell-Åke Nordquist från Institutionen för Freds- och Konfliktforskning vid Uppsala Universitet.

Denna rapport bygger på en fri sammanfattning de tre inledande föredragen och den efterföljande diskussionen. Samtliga föredragshållare och andra citerade har gett sitt godkännande till rapporten.

Tematisk introduktion

Samtalsledare Kjell-Åke Nordquist inledde seminariet med en tematisk reflektion kring sårbarhet och säkerhet. Två begrepp som enligt Nordqvist alltid lever i ett dynamiskt förhållande till varandra. Dock inte som vi ibland kan tro, att vår sårbarhet påverkas av vilken säkerhet vi har utan tvärtom, att vår säkerhet beror på hur vi hanterar vår sårbarhet. Nordqvist lyfte också fram faran med sårbarhetens motsats, osårbarheten. En människa eller ett land som känner sig osårbar blir ofta en fara båda för sig själv och för andra. Det senare då man i en känsla av osårbarhet missar att se hur hot förändras eller hur nya hot uppstår.

En intressant jämförelse skulle kunna göras med kärnvapendoktrinen under kalla kriget, där motståndarens sårbarhet var en förutsättning för balansen. Detta uttrycktes i förkortningen MAD, dvs Mutually Assured Destruction.

Nordqvist talade om hur vi sedan tidigare burit med oss begreppen *negativ* respektive *positiv* fred. Den negativa freden upprätthålls med vapenmakt och avskräckning medan den positiva freden bygger på en rättvis världsordning, där medborgarna lever sida vid sida i fredliga och vänskapliga relationer. Samma resonemang kan överföras på de båda begreppen sårbarhet och säkerhet. Negativ sårbarhet innebär ett samhälle oförmöget att inse risker och planerade hot mot dess gemenskap; den positiva sårbarheten finns i ett samhälle där tryggheten beror på människors goda vilja.

Nordqvist lade fram overheadbilder med följande sammanfattning av relationen mellan begreppen *säkerhet* och *sårbarhet*:

- + Säkerheten beror på hur vi hanterar sårbarheten och inte tvärtom
- + Negativ sårbarhet = ett samhälle oförmöget att inse risker och planerade hot mot dess säkerhet
- + Positiv sårbarhet = ett samhälle vars trygghet beror på människornas goda vilja

+ Säkerhet = ett samhälle som förutser samt motverkar latent risker eller planerade hot mot det gemensamma (hot som är identifierbara/åtgärdbara/sannolika) och därigenom ökar även individens faktiska skydd/trygghet

Nordquist talade avslutningsvis om vikten av samarbete och slog fast att inser man sin sårbarhet, är i alla fall "lite sårbar", så inser man också poängen med att samarbeta.

Tryggare kan ingen vara – om det säkra folkhemmet

Håkan Juholt, socialdemokratisk riksdagsledamot, vice partisekreterare samt ordförande för försvarsberedningen, inledde sin presentation med att berätta om hur han som barn hade åkt till Stockholm och kunnat träffa höga politiska företrädare. Detta skedde i en omgivning som präglades av tillgänglighet och öppenhet och utan några stora säkerhetsarrangemang. Vid en jämförelse med de säkerhetsgrindar lågstadieskolorna idag måste passera för att ta sig in i riksdagens lokaler, inser man att samhället har blivit mer stängt och Juholt ser detta som en väldigt beklaglig utveckling.

Det är mycket som har förändrats i grunden inom säkerhetspolitiken. Där det i äldre tiders krigföring oftast rörde sig om att erövra territorier handlar en del av dagens våldsamma konflikter om att skapa otrygghet och osäkerhet. Händelserna den 11 september 2001 handlade ju definitivt inte om att de terrorister som utförde handlingen ville att deras territoriella flagga skulle placeras på nedre Manhattan, utan om att skapa skräck och osäkerhet hos "fienden". Dagens konflikter handlar i högre grad om värden än om territorium. Juholt menar därför att det är uppenbart att en modern försvarspolitik idag ser fundamentalt annorlunda ut än under kalla kriget. En bra försvarspolitik börjar i att människor känner sig trygga och en sådan politik är också mycket bredare än vad som faller under försvarsdepartementets ansvarsområde.

En jämförelse med hur folkhemmet byggde upp materiell trygghet visar att det faktiskt går att påverka samhällsutvecklingen och att fröet för det framtida trygga och säkra samhället kan planteras här och nu. Dock handlar det mindre om system- och teknikutveckling och mer om en förändring av samhällsstrukturen. Ett tryggt samhälle bygger på ett rättvist samhälle och enligt Juholt är det därför relevant att anlägga ett klassperspektiv dessa frågor. Då ett rättvist och jämlikt samhälle leder till ett säkert samhälle borde det rättvisa samhället ligga i allas intressen.

Håkan Juholt avslutade sin presentation med att välkomna initiativet till ett samtal som detta och hoppades att debatten framgent mer skulle präglas av frågeställningar om ett breddat säkerhetspolitiskt tänkande och mindre fokus på traditionell försvarspolitik.

Säkrare kan ingen vara – en mänsklig säkerhet för alla

Anna Åkerlund, generalsekreterare i Kristna Fredsrörelsen, inledde med att knyta an till Kjell-Åkes presentation om positiv och negativ sårbarhet. Åkerlund refererade till en personlig minnesbild av hur man under henne skoltid talade mycket om kärnvapenhotet och hur rädda alla var för att det skulle bli ett kärnvapenkrig. En hotbild/rädsla som idag inte alls får samma uppmärksamhet. Men hotet finns ju kvar. Det är därmed ett bra exempel på det som Kjell-Åke inledningsvis kallade "negativ sårbarhet".

FN:s högnivåpanel om utmaningar, hot och förändring utkom nyligen med sin rapport, enligt vilken aktuella globala hot beskrivs i termer av sex korgar:

1. Krig mellan stater

2. Våld inom stater (inkl krig och folkmord)
3. fattigdom, epidemier och miljöförstöring
4. nukleära, kemiska och biologiska vapen
5. terrorism
6. transnationell organiserad brottslighet

När landets främsta analytiker på aktuella hotbilder regelbundet lägger fram sina listor över vad som mest hotar oss är det förvånande att se att listorna skiftar så mycket varje år. Om man ser till själva hoten, upptäcker man att de flesta funnits under en längre tid. Det är inte *hoten* som är nya eller fler. Det är säkerhetstänkandet som vidgats, där högpanelens hotlista är en av flera exempel på vidgade säkerhetsbegrepp sedan det kalla krigets slut. Nu gäller det att operationalisera det bredare säkerhetsbegreppet, så att man kommer bort ifrån ständiga och nyckfulla modeväxlingar i listandet av hot. En annan stor och viktig utmaning är, enligt Åkerlund, att popularisera det vidgade säkerhetsbegreppet så att människor får redskap att göra någorlunda realistiska bedömningar av ett brett register av hot – men också av ett brett register av *åtgärder*. Det gäller att inte låta sig förlamas av rädsla utan bidra till en hotbildskänsla hos befolkningen som är konstruktiv, som utgår ifrån en ”positiv sårbarhet” i den meningen som Kjell-Åke Nordqvist talade om inledningsvis.

Enligt Anna Åkerlund är det oerhört viktigt att värna om det vidgade säkerhetsperspektivet också i relation till den pågående glidningen från en rätt att ingripa till en *skyldighet* att skydda. Alltför ofta handlar den debatten om militära ingripanden, och ignorerar att ett större register av hot måste hänga ihop med bredare register av åtgärder och att mål och medel måste korrespondera så att man inte gör ont värre. Skyldigheten att skydda bör innebära att man inriktar sig på att *förebygga* våld och allvarliga hot.

Att skydda människor från hot mot deras säkerhet är ett av samhällets viktigaste uppdrag, och en säkerhetspolitik värd namnet bör utgå från insikten om vår delade sårbarhet. I bägge de stora aktuella statliga utredningarna om den nya svenska politiken för globalt utvecklingssamarbete/biståndspolitik ("*Globkom*") respektive försvarsberedningens slutrapport utgår man ifrån ett vidgat säkerhetsbegrepp. I *Globkom* finns en fattigdoms- och sårbarhetsanalys. I försvarsberedningen finns en rikedom- och sårbarhetsanalys. Vi måste lära oss att se hela bilden, där dessa två helt naturligt hör ihop, enligt Åkerlund. Allt fler talar om *Mänsklig Säkerhet*, en säkerhet som utgår från människors legitima behov av skydd, vare sig de är amerikaner, irakier, afghaner eller svenskar och vare sig hoten utgörs av terrordåd, krig eller svält.

Våga värna sårbarheten

Ärkebiskop KG Hammar inledde sin presentation med att hänvisa till den idétradition som vårt land står i, där sårbarheten har en central roll. Den religion som präglar Sverige historiskt och kulturellt relaterar till en Gud som började sin tid på jorden som mycket sårbar och beroende, nämligen som spädbarn född i en ytterst otrygg situation. Livsgärningen kröns av en om möjligt ännu mer sårbar och utsatt situation, nämligen en grym tortyrdöd. Att vara sårbar är mänskligt, att vara människa är att vara sårbar.

Denna idétradition lär också att vi ska vända andra kinden till och att vi ska älska vår fiende. Särskilt det senare uttrycket är mycket relevant i en diskussion om säkerhet och sårbarhet. Att älska sin fiende innebär inte nödvändigtvis att man måste tycka om sin fiende. I teologiska sammanhang lär man sig att kärlek till skillnad från uttrycket ”tycka om” inte handlar om en flyktig emotion utan en intellektuell insikt och ett förhållningssätt. I vår strävan att bygga ett

säkert samhälle i den meningen som beskrevs inledningsvis med en positiv säkerhet och därmed även en positiv sårbarhet, har vi enligt KG Hammar en rik andlig tradition att ösa ur.

I våra försök att skapa ett säkert samhälle och en säker värld, försöker vi i olika sammanhang och på olika sätt, lösa problem som egentligen hör samman.

I Bibeln kan vi också läsa att som vi sår skall vi också skörda. Den trygghet som vi försöker skapa för framtiden baserar sig på de relationer som vi bygger upp idag. Därför måste vi lägga in den andres, ”fiendens”, sårbarhet i vår analys. Inse att fienden är lika sårbar som jag själv och att det som ger oss hopp är inte att vi i framtiden kan uttradera ett hot utan överbrygga det.

Hammar menade också att det är nyttigt att erkänna att vi är beroende av varandra och utifrån den insikten bygga ett säkert samhälle. Människorna ”på andra sidan muren” är nämligen en förutsättning för min säkerhet och detta har blivit alltmer uppenbart och nära i och med en globaliserad värld.

Säkerhet och sårbarhet

Den efterföljande gemensamma diskussionen inleddes med att en av deltagarna hävdade att det ojämförligt största säkerhetshotet, är den pågående miljöförstörelsen. Trots detta gör mänskligheten tyvärr gör oerhört lite åt den. Det är troligt att de åtgärder som så småningom kommer att behöva sättas in kommer att vara mer av reaktiv karaktär och att en del oersättliga skador kommer att ha uppstått. Det är också troligt att den säkerhetspolitiska agendan i framtiden kommer att påverkas i högre grad av miljöfrågor än vad som idag är fallet.

En viktig utveckling på senare år har varit att begreppet mänsklig säkerhet har vunnit insteg och blivit vedertaget i säkerhetsdebatten. En annan utveckling är att det är uppenbart att de väpnade styrkornas roll har förändrats kraftigt och att uppdragen idag blir allt mer polisiära mot att tidigare har varit mer utpräglat militära. En deltagare reflekterade över hur mycket hoten finns inom oss, som mentala föreställningar och hur detta påverkar våra beslut kring hur vi formar en säkerhetspolitik.

I debatten diskuterades skillnaden mellan det som militärstrateger benämner tvångsmakt respektive våldsmakt. Genom tvångsmakten uppnås de flesta politiska kortsiktiga mål idag men de förutsätter ett våldsövertag. Deltagarna diskuterade kopplingen mellan tvångsmakt och den tidigare beskrivna positiva säkerheten. Det finns ett motsatsförhållande mellan en positiv gemensam känsla av säkerhet och förtroende och en politik som yttrar sig i en strävan efter ett kontinuerligt potentiellt våldsövertag. Nationellt visar det sig i att det i de flesta länder finns ett statligt våldsmonopol som är en sorts ”tvångsmakt” som de flesta av oss accepterar.

Vi vet att även i en globaliserad värld är det nödvändigt att kunna lita på andra, vare sig det är individer, grupper eller stater, och att detta är att göra sig sårbar. Man överlåter säkerheten åt andra. Samtidigt är det viktigt att säkerhet inte är något som vi överlåter åt experter utan att vi alla kan bidra till att bygga ett tryggt och säkert samhälle som utgår från en positiv säkerhet. Tekniska hjälpmedel som minskar sårbarheten är naturligtvis av godo, så länge de inte bygger upp en känsla av negativ säkerhet, att vi lever i ett samhälle där vi inte kan lita på varandra.

En mycket aktuell debatt som speglar just detta och som togs upp i samtalet, handlar om gränslandet mellan militära insatser och det humanitära biståndet, *security versus development*. Det anförs ofta i debatten att det är viktigt med en tydlig rollfördelning. Men

detta får inte leda till slutsatsen att det är militären som ansvarar för säkerheten och de humanitära organisationerna som ska svara för biståndet. Det är naturligtvis inte rimligt att de humanitära organisationerna beväpnar sig och att militären börjar bygga upp en katastrofkapacitet men vid en bredare definition av vad vi menar med säkerhet, är det något som inte bara ska inordnas som en militär uppgift att svara för *security*. Det handlar helt enkelt om att inte hamna i en för snäv definition av begreppet säkerhet.

En annan fråga som lyftes fram i debatten i relation till biståndet är att det är viktigt att i sin verksamhet utgå från de utsattas och fattigas perspektiv. Detta är relevant även i ett säkerhetsperspektiv, framförallt då det är de fattigaste som drabbas hårdast av bristande säkerhet, vad denna än är förorsakad av. När regeringen i anslutning till sin nya politik för en global utveckling lyfter fram koherenskravet, så får det konsekvenser för den svenska säkerhetspolitiska debatten. Det är inom säkerhetspolitiken som det kanske blir svårast att uppnå koherens, med utgångspunkt i att i en koherent utrikespolitik ska inga enskilda politikområden stå i motsats till varandra och alla olika politikområden skall understödja varandra. En fråga som kom upp var vad detta innebär detta för den omfattande svenska vapenexporten.

En annan svensk högprofilfråga som samtalades om, var vikten av att lyfta in det konfliktförebyggande perspektivet, som i hög grad binder samman säkerhetsaspekten med utvecklingsaspekten. Detta kan också sättas i samband med en av deltagarnas reaktion på att när vi arbetar med dessa frågor ofta reagerar på vad som har hänt, inte vad som kan hända. Till exempel hur man Sverige idag satsar på att bygga upp en organisation utifrån bristerna i hanteringen av Tsunamikatastrofen istället för att titta på andra möjliga hot.

Det resonerades också kring hur känsla av säkerhet hänger ihop med vilket inflytande man har över sin egen livssituation. Det hör samman med det ständigt pågående demokratibyggandet. Känsla av maktlöshet hänger samman med känsla av osäkerhet. Det handlar också om att beslutsfattare visar att man bryr sig om alla medborgares säkerhet. I samtalet fördes också ett jämställdhetsperspektiv och vikten av att låta kvinnorna finnas med i säkerhetspolitiken.

I samband med diskussionen om fattigdomen, eller kanske snarare rikedom som rot till allt ont fördes även ett mer filosofiskt resonemang om människans egoism som det huvudsakliga orsak och hur egoism hör samman med sårbarhet och rädsla. Någon menade också att säkerhetsrådet består av de fem mest egoistiska staterna i världen. Kanske borde heta sårbarhetsrådet istället...

Många av samtalen kom att landa i hur vi balanserar den kortsiktiga och den långsiktiga säkerheten. Hur vi kan *se* för den långsiktiga och samtidigt *stå* för den kortsiktiga.

Sammantaget kom samtalen och diskussionen att präglas av ett reflekterande kring såväl de inledande föredragen som begreppen sårbarhet och säkerhet i en mer allmän bemärkelse. Denna rapport gör inte anspråk på att ge ett fullt referat av vad som fördes fram men kan förhoppningsvis ge en inblick i några av de mer specifika tankegångar som togs upp.

Stockholm den 23 mars 2005

Peter Brune

Lisa Minnhagen

Rapporten kan beställas som pdf-fil av:

Life&Peace Institute, Box 1520, 751 45 Uppsala, peter.brune@life-peace.org eller laddas ned på www.life-peace.org